

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Laine, Kirsi; Rähä, Antti; Talvitie, Petri

Title: Husbondeänklingar på den finländska landsbygden under 1700- och 1800-talen

Year: 2024

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittajat 2024

Rights: CC BY-NC-ND 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Please cite the original version:

Laine, K., Rähä, A., & Talvitie, P. (2024). Husbondeänklingar på den finländska landsbygden under 1700- och 1800-talen. *Historisk tidskrift för Finland*, 109(2), 119-148.

<https://journal.fi/htf/article/view/148950>

Husbondeänklingar på den finländska landsbygden under 1700- och 1800-talen

Änkor var klart mer förekommande än änklingar under tidigmodern tid. Under 1700- och 1800-talen utgjorde änkor 11–14 procent av den kvinnliga befolkningen i Finland över 15 år, medan motsvarande siffra för änklingar var 3–5 procent.¹ Andelarna var motsvarande i Skandinavien och i Storbritannien.² Att det fanns fler änkor än änklingar berodde på att kvinnor ofta gifte sig med äldre män, att kvinnor levde längre än män och att kvinnor mer sällan gifte om sig än män. Änkeståndet var även mer påtagligt för kvinnor, på gott och ont. Å ena sidan medförde det större risk för marginalisering, men å andra sidan gav det större självständighet och makt då änkan saknade målsman.³

Det finns en tydlig könsmissig diskrepans gällande intresset för ensamstående änkor respektive änklingar inom historieforskningen.

1. Kaarina Vattulainen (toim.), *Suomen taloushistoria 3. Historiallinen tilasto* (Helsinki 1983), s. 30–32, procentandelarna är uträknade utgående från befolkningsstatistiken för åren 1750, 1800, 1850 och 1890.
2. Beatrice Moring & Richard Wall, *Widows in European Economy and Society 1600–1920* (Woodbridge 2017), s. 185–186; Manon van der Heijden, Ariadne Schmidt & Richard Wall, 'Broken families. Economic resources and social networks of women who head families', *The History of the Family* 12 (2007:4), s. 224; se även Jim Brown, 'Becoming widowed', *The History of the Family* 7 (2002:1), s. 119.
3. Hanne Marie Johansen, 'Widowhood in Scandinavia. An introduction', *Scandinavian Journal of History* 29 (2004:3–4), s. 173; Beatrice Moring, 'Widowhood options and strategies in preindustrial northern Europe. Socioeconomic differences in household position of the widowed in 18th and 19th century Finland', *The History of the Family* 7 (2002:1), s. 84; Moring & Wall, *Widows in European Economy*, s. 186.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Följderna av kvinnors förlust av sina makar har fångat betydligt större uppmärksamhet än mäns förlust av sina makor. Detta trots att äkten-skapet ansågs utgöra hushållets grundpelare under tidigmodern tid, där såväl maken som maken arbetade mot ett gemensamt mål och delade ansvaret och arbetsbördan.⁴ Däremot har man i tidigare forskning jämfört änkers och änklings omgifte, ansvar för hushållet, migration och boendelösningar på olika orter och bland olika socialgrupper.⁵ Det finns dock få undersökningar där fokus ligger enbart på änklingar.⁶

Makens bortgång var både en emotionellt omskakande händelse och en situation som rubbade hushållets tillvaro. I dessa situationer framkom änkers sårbarhet främst i fråga om försörjning. Änklings sårbarhet handlade oftast om praxis gällande arbetsfördelning. Även om arbetsfördelningen mellan könen i det tidigmoderna agrara samhället var flexibel, fanns det vissa begränsningar. Kvinnor kunde vid behov utföra sysslor män vanligtvis ansvarade för, men vissa kvinnliga sysslor, såsom mjölkning, ansågs inte vara lämpliga för män.⁷

-
4. Amy Louise Erickson, 'The marital economy in comparative perspective', Maria Ågren & Amy Louise Erickson (eds.), *The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400–1900* (Aldershot 2005), s. 3–4; Sofia Ling, Karin Hassan Jansson, Marie Lennersand, Christopher Pihl & Maria Ågren, 'Marriage and work. Intertwined sources of agency and authority', Maria Ågren (ed.), *Making a Living, Making a Difference. Gender and Work in Early Modern European Society* (New York 2017), s. 80–99.
  5. Martin Dribe & Christer Lundh, 'Gender aspects of inheritance strategies and land transmission in rural Scania, Sweden, 1720–1840', *The History of the Family* 10 (2005:3), s. 293–308; Martin Dribe, Christer Lundh & Paul Nystedt, 'Widowhood strategies in preindustrial society', *Journal of Interdisciplinary History* 38 (2007:2), s. 208–232; Christine Fertig, Volker Lünemann & Georg Fertig, 'Inheritance, succession, and familial transfer in rural Westphalia, 1800–1900', *The History of the Family* 10 (2005:3), s. 309–326; Christer Lundh, 'Remarriage, gender and social class. A longitudinal study of remarriage in southern Sweden, 1766–1894', *Continuity and Change* 22 (2007:3), s. 373–406; Kevin McQuillan, 'Family composition and remarriage in Alsace, 1750–1850', *Journal of Interdisciplinary History* 33 (2003:4), s. 547–567; Matthias Rosenbaum-Feldbrügge, 'Gender differences in response to family crises. Changes in household composition and migration of widowed parents with minor children in the Netherlands, 1863–1910', *The History of the Family* 23 (2018:4), s. 679–705; Richard Wall, 'Elderly widows and widowers and their coresidents in the late 19th- and early 20th-century England and Wales', *The History of the Family* 7 (2002:1), s. 139–155.
  6. Margareth Lanzinger, 'Widowers and their sisters-in-law. Family crises, horizontally organised relationships and affinal relatives in the nineteenth century', *The History of the Family* 23 (2018:2), s. 175–195.
  7. David Gaunt, *Familjeliv i Norden* (Stockholm 1983), s. 176; Johansen, 'Widowhood in Scandinavia', s. 173–182; Jonas Lindström, Rosemarie Fiebranz & Göran Rydén, 'The diversity of work', Maria Ågren (ed.), *Making a Living, Making a Difference. Gender*

Bondhustrun och husbonden hade sina egna uppgifter och ansvarsområden i gårdens hushållning. På fotot skrattar Tihula gårds bondhustru åt husbonden som låtsas använda linbråkan. Itis, 1929. Fotograf Aino Oksanen. Museiverkets etnologiska bildsamling.

I denna uppsats⁸ granskar vi gårdsägande husbönders förlust av makor under 1700- och 1800-talen, och undersöker på vilket sätt änklingskapet påverkade positionen som husbonde och huvud för hushållet. Utgångspunkten för vår undersökning är att såväl änklingskapet som husbondskapet påverkades av regionalt varierande sociala, ekonomiska och kulturella omständigheter. I Finland fanns regionala skillnader beträffande familje- och hushållsstruktur, praktiker gällande arv, jordbruksmetoder och källor till biinkomster samt befolkningens sociala sammansättning. Dessa skillnader tolkas oftast utifrån en grov uppdelning mellan öst och väst, vilket dock osynliggör andra typer av skillnader. I denna undersökning utforskar vi husbondskapet och änklingsståndets dimensioner, dels med utgångspunkt i den tradi-

---

and Work in Early Modern European Society (New York 2017), s. 29–33; Matti Peltonen, 'Työnjako sosiaalisenä tilana. Sukupuolen mukaisesta työnjaosta maataloudessa', Raimo Parikka (toim.), *Suomalaisen työn historiaa korvesta konttoriin* (Helsinki 1999), s. 35–50.

8. Studien ingår i forskningsprojektet Tilaperimyskiistat ja pauperismi. Maatilojen sukupolvenvaihdokset Suomessa noin 1700–1900 som finansieras av Konestiftelsen.

tionella indelningen i  st och väst, dels utifrån två områden i västra Finland som skiljer sig från varandra.⁹

Vi ställer den övergripande frågan hur husbönders position påverkas av makornas bortgång. Kunde makans död förorsaka husbonde­skapets överlåtande? Behövde husbonden hitta en ny partner för att behålla husbonde­skapet? Vi närmar oss dessa frågor genom att samtidigt identifiera kulturella skillnader i husbonde­skapet och de livs­skeden som husbönderna befann sig i då de miste sina makor.

 nke- eller  nklingsst ndets påföljder har oftast granskats i relation till en variabel, som till exempel ifall änkan eller  nklingen gifte om sig eller ifall änkan eller  nklingen beh ll sin position inom hushållet efter partnerns död. Martin Dribe, Christer Lundh och Paul Nystedt har forskat omfattande i  nkors och  nklingars strategier under 1800-talet utifrån material från södra Sverige. De klassificerar  nkors och  nklingars strategier i fem kategorier: 1)  nkan eller  nklingen fortsätter som hushållets huvud; 2)  nkan eller  nklingen gifter om sig för att säkra hushållets fortbestånd; 3)  nkan eller  nklingen ansluter sig till sitt eller sin partners barns hushåll; 4)  nkan eller  nklingen ansluter sig till någon annans hushåll; 5)  nkan eller  nklingen flyttar från regionen.¹⁰ Eftersom deras forskning riktar sig på änkor och änklingar inom alla socialklasser, blir individens roll inom hushållet i detta fall en avgörande faktor i valet av strategi. Samma kategorisering lämpar sig emellertid inte f r en undersökning av husbönder på bondgårdar. En husbonde kunde till exempel avstå husbonder tten, men trots det kvarstå som huvud i sitt eget hushåll i egenskap av sytingshjon. Därför har vi omformulerat kategoriseringen enligt följande: 1)  nklingen kvarstår som husbonde utan maka; 2)  nklingen kvarstår som husbonde med ny maka; 3)  nklingen överlåter husbonder tten. Till den sistnämnda

9. För motsvarande komparativa studier inom familjehistoria, bl.a. rörande teman om  rvande av gårdar i  stra respektive västra Finland, se t.ex. Beatrice Moring, 'Land, inheritance and the Finnish stem family', Antoinette Fauve-Chamoux & Emiko Ochiai (eds.), *The Stem Family in Eurasian Perspective. Revisiting House Societies, 17th–20th centuries*, Population, Family, and Society 10 (Bern 2009), s. 173–202; Beatrice Moring, 'Men, women and property in Finland and Sweden in the 18th and 19th centuries', Margarida Dur es, Antoinette Fauve-Chamoux, Lloren  Ferrer & Jan Kok (eds.), *The Transmission of Well-Being. Gendered Marriage Strategies in Europe (17th–20th Centuries)* (Bern 2009), s. 229–257; Antti Riih  et al., 'Från generation till generation? Husbonde­skiften vid gårdar i Finland cirka 1700–1900' i detta nummer av HFF.

10. Dribe et al., 'Widowhood strategies', s. 208.

kategorin räknas fall där änklungen överlåter husbonderätten till en släkting eller utomstående person samt fall där änklungen förblir kvar i hushållet som sytingshjon eller flyttar ut. Uppsatsen är uppbyggd på dessa tre strategier, vilka behandlas i skilda avsnitt.

Källor och metoder

Vår studie bygger på en komparativ analys och riktas på tre regioner, som skiljer sig från varandra både kulturellt och ekonomiskt. Mustakulkula by i Ruokolax och Onkamaa by i Veckelax representerar en östfinländsk kulturregion, Isoperä och Vännilä i Loimijoki samt Korkeakoski, Punola och Salmenoja i Vittis representerar en sydvästlig åkerbruksregion och Haapakoski i Lappo representerar Österbottens åkerbruksregion.¹¹ Kronologiskt omfattar studien två århundraden, från 1700 till 1905, vilket ger möjlighet till att även betrakta tidsmässiga förändringar.

Studien utgår ifrån uppgifter ur *Tilanperimystietokanta (Databasen Gårdsarv)*, en databas med uppgifter sammanställda ur mantalslängder. I databasen, som är inordnad enligt byar och gårdar, har uppgifterna om gårdarna och deras invånare registrerats årtiondevis men vid behov även från år där emellan. Uppgifter gällande husbonderättens varaktighet och omsättning samt uppgifter om husbönders hustrur baserar sig på mantalslängder, vilka alla har ett avbrott under den stora ofreden 1713–1721. Därtill återkommer enstaka bristfälligheter för vissa år i mantalslängderna för de undersökta områdena. Uppgifter saknas ställvis under längre intervaller: för sydvästra Finlands del för åren 1705–1708, för östra Finlands del för åren 1740–1743 och 1783–1817 samt för Österbottens del för åren 1775–1790.

Vid sidan av mantalslängder har vi använt oss av församlingars längder över födda, vigda och begravda samt husförhörslängder. Även dessa uppgifters tillgänglighet varierar områdesvis. Gamla Finlands husförhörslängder, vilka för undersökningens del omfattar östra Finlands uppgifter, innehåller sällan födsel- eller dödsuppgifter innan början av 1800-talet. Från och med 1818 finns för Viborgs läns del årliga

---

11. För regionala skillnader, se Eino Jutikkala, *Suomen talonpojan historia*, toinen, uudistettu ja lisätty laitos, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 257 (Helsinki 1958), s. 339–370; Arvo M. Soininen, *Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle* (Helsinki 1974), s. 16–19.

mantalslängder med uppgifter över matlagens alla medlemmar och deras åldrar. Sydvästra Finlands och Österbottens församlingars samlingar erbjuder nyttiga kompletterande uppgifter om husböndernas livsskeden. I mån av möjlighet har vi kartlagt följande uppgifter om husbönderna: tidpunkten för änklingskapet, ålder vid tidpunkten för änklingskapet, husbonderättens varaktighet efter att maken dött och tidpunkten för eventuellt omgifte. Därtill har vi identifierat personer som eventuellt tagit över husbondskapet efter änklungen. Eftersom källornas detaljrikedom varierar, möjliggör den statistiska analysen endast grova uppskattningar. Därför ligger den huvudsakliga tyngdpunkten i studien på att jämföra änklungars handlingsutrymme som kulturfenomen i regionerna.

Den stora andelen skattehemman i sydvästra Finland under den undersökta tidsperioden erbjuder en intressant inblick i skiftet av husbondskap, och för detta ändamål har vi förutom mantalslängder och församlingsarkiv använt oss av lagfartsprotokoll. Lagfartsprotokollen utnyttjas för att analysera såväl änklungarnas aktörskap som innebörden av själva husbondskapet.

Vittis och Loimijoki socknar, vars byar representerar sydvästra Finlands åkerbruksområde i undersökningen, bestod av välmående bondesamhällen.¹² Jordbruket var den viktigaste, och i många avseenden den enda näringen i området. Försäljning av spannmål, brännvin, smör och boskap gav penninginkomster. Enligt lokal sed skulle gården gå i arv utan klyvning, vilket innebar att den äldsta sonen vanligtvis gynnades i arvs-skiftet.¹³ I de två socknarnas fem byar förekommer under den undersökta tidsperioden 54 fall där en husbonde mister sin maka då han innehar husbonderätt. I ett av fallen hade husbonden själv förorsakat sin makas död, och kunde som dömd för mord inte längre fatta beslut över sin gård eller sitt husbondskap. En annan husbonde avled strax efter sin hustru, vilket gör en uppföljning omöjlig. Således är det totalt 52 husbönder som undersöks inom ramen för sydvästra Finlands område.

Haapakoski by i Lappo, som representerar den andra åkerbruksregionen i undersökningen, präglades likt resten av socknen av en exceptionell befolkningstillväxt under den undersökta tiden. Vid arv-

---

12. Loimijoki överflyttades från Satakunda till Egentliga Finland vid 1800-talets slut.

13. Kirsi Laine, 'Halkomatta paras. Perinnönjako ja mautilan halkominen Lounais-Suomessa 1700–1900', *Genos* 93 (2022:3), s. 132–145.

skiften klövs gårdar och flera torp grundades för att så många arvingar som möjligt skulle kunna ta del av arvet. Området upplevde även en kraftig förändring av näringskällor då den under 1700-talet lönsamma tjärbränningen avtog och jordbruket expanderade på dess bekostnad.¹⁴ Från området har 48 änklingar tagits med i undersökningen.

Byarna i Ruokolax och Veckelax socknar, som utgör undersökningens östra analysområde, avträdades till Ryssland vid freden i Åbo 1743. Efter att det så kallade Gamla Finland återförenades med resten av storfurstendömet 1812 blev socknarna en del av Viborgs län. Därmed benämns området Viborgska Karelen i denna undersökning. I Ruokolax var svedjebbruk den dominerande näringsgrenen, medan man i Veckelax så småningom övergick till åkerbruk. Det var typiskt att gårdarna klövs mellan de manliga arvingarna vid arvskiftet och förordningar¹⁵ som begränsade klyvning kringgicks under 1700-talet och början av 1800-talet genom att man grundade bolagsmannahushåll.¹⁶ Den stora mängden dödsbon (31 stycken) som ansvarade för gårdarna i området under 1800-talet sätter sin prägel på undersökningen om husbondeskapet. I fem fall övergick gårdens besittning från husbondeänklingen till dödsboet. Totalt finns 28 fall i området där en husbonde blivit änkling. Det är möjligt att antalet i själva verket är större eftersom brister i källmaterialet gör vissa fall svårtolkade. Under 1700-talet antecknades hustrur i östra Finlands mantalslängder endast med beteckningen *mh* (med hustru). En hustru som överstigit åldern för mantalspenningens övre gräns, vilken i Gamla Finland var 60 år, antecknades inte längre vid sidan av maken i mantalslängden. Tolv sådana fall finns i de undersökta byarna. En jämförelse av husförhörslängderna avslöjar dock att hustrur fortsatte leva med sina makar även om de inte fanns upptagna i mantalslängden.

I alla undersökta områden upplevde husbönderna en förändring i den sociala omgivningen på grund av befolkningsökning, social

---

14. Petri Talvitie, 'Maatilojen sukupolvenvaihdokset Haapakosken kylässä Lapualla 1765–1855', *Genos* 93 (2022:3), s. 161–164.

15. Enligt 1684 års förordning om hemmansklyvning, som gällde i Gamla Finland fram till 1812, var det förbjudet att klyva arvshemman eller kronohemman i mindre delar än fjärdedels mantal (Kongl. Maj:ts Placat huru alle Skattehemman skola beboos och brukas / så at the genom ägornes skiftning i alt för många delar icke måge fördärfwas).

16. Antti Riihämä, 'Yhtiöomiesjärjestelmä ja maatilojen halkominen Vanhassa Suomessa 1740–1810-luvuilla', *Genos* 93 (2022:3), s. 146–159.

differentiering och förändringar i markanvändning. Därtill påverkade skiften i familjens levnadsskeden kontinuerligt hushållens sammansättning. Det fanns även skillnader i hushållens sociala uppbyggnad mellan regionerna. I sydvästra Finland och Österbotten utgjorde husbondens familj den huvudsakliga arbetskraften i hushållet – denna kompletterades vid behov med avlönat tjänstefolk som bodde i samma hushåll. Under 1800-talet blev det dock vanligare att anlita torpare och stutare, vilka hade sina egna hushåll. I Viborgska Karelen hade släkten en större betydelse och alla vuxna män i hushållet ansågs vara intressenter i gården. Hushållet kunde samtidigt bestå av flera gifta bröder, men även personer utan släktband kunde ha en andel i gården.¹⁷

För Österbottens och Viborgska Karelen del var antalet husbonde-änklingar störst på 1800-talet, vilket beror på att antalet husbönder ökade kraftigt till följd av klyvningarna. I övrigt är andelen husbonde-änklingar rätt jämn genom den undersökta tidsperioden, och till exempel hungersnöden under 1860-talet förefaller inte påverka antalet.

Husbondskapets innebörd och betydelse

Vår studie fokuserar på män, och kön utgör en oåtskiljbar del av de kulturella, sociala, ekonomiska och normativa faktorer som definierade ramverket för husböndernas position och aktörskap. Den patriarkala samhällsordningen utgjorde ramverket för undersökningsperioden och placerade husbonden som överhuvud för hushållet, framom alla andra män och kvinnor. I en bredare kontext definierades de undersökta individernas position i samhället av deras förhållande till jorden de levde av. Enligt jordeböckerna brukade bönderna jorden antingen i egenskap av skattebönder eller som kronbönder. Besittningsrätten gjorde att dessa tillhörde allmogens högsta skikt både ekonomiskt

17. Kari-Matti Piihlähti, *Aineellista ja aineetonta turvaa. Ruokakunmat, ekologis-taloudelliset resurssit ja kontaktinmuodostus Valkealassa 1630–1750*, Bibliotheca Historica 106 (Helsinki 2007), s. 113–139; Kirsi Sirén, *Suuresta suvusta pieneen perheeseen. Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla*, Bibliotheca Historica 38 (Helsinki 1999), s. 62; Soininen, *Vanha maataloutemme*, s. 35–49; Väinö Voionmaa, *Suomen karjalaisen heimon historia* (Helsinki 1915), s. 377–383; Elina Waris, *Yksissä leivissä. Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750–1850*, Bibliotheca Historica 48 (Helsinki 1999), s. 43–49; Jorma Wilmi, 'Maaseudun palkolliset ja heidän mahdollisuutensa sosiaalisen aseman nousuun 1700-luvun jälkipuoliskolla', Riikka Miettinen & Ella Viitaniemi (toim.), *Reunamailla. Tilatomat Länsi-Suomen maaseudulla 1600–1800*, Historiallisia Tutkimuksia 278 (Helsinki 2018), s. 56–66.

och socialt. Det förekom dock regionala och temporala skillnader i besittningsrättens betydelse för social status. Besittningsrätten fick en växande betydelse för husbondens sociala status under den granskade tidsperioden, allteftersom befolkningstillväxten bidrog till att öka den ekonomiska och sociala differentieringen. Husbondskapet kan således definieras i förhållande till andra sociala grupper såväl i hushållet som i det jordbrukande samhället i sin helhet, men dylika definitioner berättar lite om husbondskapets innebörd eller praktiska betydelse.

Börje Hanssen, en föregångare inom svensk mikrohistoria, beskriver husbondskapets temporala förändring i sin forskning om skånska hushåll. Enligt Hanssens tolkning omformade befolkningstillväxt och samhällseliga förändringar från 1600-talet till 1900-talets början allmogehushållet och husbondskapet. I början av tidsperioden präglades hushållets verksamhet kraftigt av samarbetet med andra gårdar i byn och husbonden framstod som hushållets huvud både i förhållande till hushållets medlemmar och till bygemenskapen.

Husbondskapet varade hela livet. När befolkningen ökade och jordreformer skapade nya förutsättningar för jordbruket minskade behovet av samarbete mellan gårdarna. Husbönderna antog en roll som ekonomiska ledarfigurer som samlade arbetskraft kring sig för att sköta gården. Gården och hushållet var dock fortfarande sammanflätade så att husbonden och hans familj levde tillsammans med tjänstefolket. Med tiden blev det vanligare att husbondskapet överläts till nästa generation mot sytning, vilket ytterligare förändrade betydelsen av husbondskapet. Från att ha varit förknippad med rollen som familjens huvudman baserad på ålder framtonades i växande grad husbondskapets ekonomisk-administrativa betydelse. Omsider kom husbondens roll att påminna om en arbetsledares, vars liv var åtskilt från de övriga personer som tillhörde gårdens arbetskraft.¹⁸ Denna summariska sammanfattning påvisar, även då man endast betraktar den tidigmoderna perioden, hur föränderligt husbondskapet varit.

Hanssens tolkningar innehåller komponenter som kan utnyttjas för att definiera husbondskapet i de regioner och de tidsperioder

---

18. Börje Hanssen, 'Om primärgrupper på Skånes landsbygd', *Börje Hanssen. Åter till Österlen – en tidig mikrohistoria*, Agrar- och socialhistoriska texter i urval med en inledande biografi av Anders Perlinge, Skogs- och lantbrukshistoriska meddelanden nr 51 (Stockholm 2010), s. 160–170.

som undersöks i denna uppsats. För att förstå följderna av husbondens förlust av sin maka och dess inverkan på husbondskapet bör vi förstå vad husbondskapet innebar i praktiken i de undersökta regionerna. Den sociala differentieringen och husbondskapets skiftande innebörd som Hanssen beskriver, motsvarar väl beskrivningar från västra Finland under 1800-talet. Utvecklingen har förknippats med det ökade välståndet, som först berörde rusthållare.¹⁹ Däremot ser beskrivningar gällande husbondskapet i Österbotten under 1800-talets slut annorlunda ut. Husbonden hade absolut makt över sin gård, men i hushållet åt man tillsammans, bodde i samma utrymmen och pigor och drängar ansågs självklart utgöra en del av husfolket.²⁰

I historieskrivningen förekommer det betydligt färre beskrivningar av husbondskapet i västra Finland än östra Finland. Ovannämnda hänvisningar till beskrivningar av det västfinländska husbondskapet består av enstaka omnämmanden om husbondskapets delområden. En helhetsbild av vad husbondskapet i västra Finland i praktiken innebar saknas. Däremot har forskare i Väinö Voionmaas fotspår skrivit mycket om det karelska husbondskapet och dess manifestationer. Skillnaden torde förklaras av att det karelska husbondskapet setts som exotiskt och värt att utforska, medan det västfinländska husbondskapet ansetts vara normen. På grund av det ojämna forskningsläget anser vi det nödvändigt att komplettera bilden av det västfinländska husbondskapet med exempel från sydvästra Finland.

En central, men ofta osynlig aspekt av det tidigmoderna husbondskapet, var äktenskapet. Utgångspunkten var att husbonden alltid var gift och att giftermålet sågs som en del av inträdet i vuxenlivet. Äktenskapet var kopplat till uppfattningar om manlighet och auktoritet, vilka var förutsättningar för husbondens maktutövning. En husbonde utan hustru kunde vid tilltal omnämnas skilt som ”ogifte bonde”.²¹

19. Jutikkala, *Suomen talonpojan historia*, s. 343.

20. Ann-Catrin Östman, 'Rakkaus ja patriarkalisuus ahtaassa yhteisössä. Mieheys kansanomaisessa kehityskertomuksessa', Pirjo Markkola, Ann-Catrin Östman & Marko Lamberg (toim.), *Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia* (Tampere 2014), s. 163–164; se även, Ann-Catrin Östman, 'Samanarvoisuus ja hierarkia talonpoikaisessa työyhteisössä. Luokka ja sukupuoli miesten maataloustyön kuvauksissa', *Historiallinen Aikakauskirja* 102 (2004:3), s. 315–326.

21. Gaunt, *Familjeliv i Norden*, s. 22; Jonas Liliequist, 'Käänteinen vaimokuri. Diskursssi avioliittoon kuuluvasta miehisydestä, vallasta ja auktoriteetista Ruotsissa uskonpuhdistuksesta 1800-luvun alkuun', Piia Einonen & Petri Karonen (toim.), *Arjen valta*.

Äktenskapets upphörande genom gemålens död påverkade dock inte husbondens ställning på samma sätt som bondhustruns, vars juridiska ställning förändrades både då hon blev änka och ifall hon gifte om sig.²²

Uppfattningarna om husbondskapet påverkades även av hur man förstod jordägandet eller rätten till markanvändning. I Finland känner man till seder i förhållande till gårdar som betonar såväl individers som familjers eller kollektivets rätt. Karelen framstår vanligtvis som ett exempel där jordägandet eller rätten till markanvändning var kopplad till familjen och där gården ansågs tillhöra de män som bebodde den. Varje manlig ättling hade vid varje tidpunkt rätt till sin andel av gården.²³ När rätten till gården var kollektiv bildade den inte grund för husbondskap. Däremot ansågs jordägandet eller rätten till markanvändning i västra Finland vara knutet till individen, vilket innebär att husbondskapet var kopplat till ägande- eller besittningsrätt. Ägandet och husbondskapet var trots det inte nödvändigtvis sammankopplade. Thomas Mattsson från Korkeakoski by i Vittis överlät 1766 husbondskapet över Äyhö gård till sin äldsta son. Senare utreddes det vid tinget huruvida Mattsson överlätit endast husbondskapet eller också äganderätten. Enligt Thomas Mattsson hade avsikten varit ”at Jacob Thomeson skulle få endast och allenast wärdskapet, men ej besittning rätten til hemmanet”. Han tillade att han godkänt ”at hans son Jacob Thomeson skulle föras i mantals längden så som husbonde”.²⁴ Äganderätten innebar med andra ord rättigheten att behålla husbondskapet själv eller överlåta det till en annan person. Detta innebar att gårdar som ägdes av minderåriga barn ofta hade änkor eller deras makar som husbönder.

I den östfinländska kulturen definierades husbondskapet utifrån hushållets struktur. Faderns eller änkemoderns auktoritet var obestridligast eftersom den grundade sig på åldern, på det patriarkala systemets

---

Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860), Historiallinen Arkisto 116 (Helsinki 2002), s. 77; Britt Liljewall, 'Bönder, hemmansägare och lantbrukare. Sociala benämningar på 1800-talets landsbygd', Bo Larsson (red.), *Bondens självbild och natursyn*, Skrifter om skogs- och lantbrukshistoria 6 (Stockholm 1994), s. 48; Ling et al., 'Marriage and work', s. 97–99; Piilahti, *Aineellista ja aineetonta turvaa*, s. 130.

22. Johansen, 'Widowhood in Scandinavia', s. 173.

23. Jutikkala, *Suomen talonpojan historia*, s. 55–56; Voionmaa, *Suomen karjalaisen heimon historia*, s. 377–383.

24. Vintertinget i Övre Satakunda härad 10.2.1778, KO a:115, f. 116–116v, Häradsrätternas renoverade domböcker, Riksarkivet (RA), Helsingfors.

normer och på status medförd av merit. Ifall hushållet bildades av bröder var de jämlika sinsemellan. Den äldsta brodern hade visserligen högst status och han blev vanligtvis hushållets överhuvud. Ledarskapet, som baserade sig på överenskommelse, kunde dock bytas ut ifall hushållets huvudman inte var lämplig, och i värsta fall kunde hushållet klyvas. Husbonden ledde hushållet, ansvarade för dess tillgångar och representerade hushållet i lokalsamhället och inför kronan. Oavsett om husbondskapet var baserat på status eller överenskommelse, begränsades husbondens auktoritet av faktumet att andra myndiga män, vare sig de var söner, mågar, adoptivbarn eller bolagsmän, arbetade på gården i egenskap av delägare och inte som underlydande.²⁵

Arbetet på gårdarna var jämnt fördelat mellan de vuxna männen, vilket även innebar en jämn fördelning av gårdens avkastning trots att husbonden i praktiken disponerade över pengarna. Till exempel påverkades inte fördelningen av gårdens avkastning av faderns auktoritetsställning över sina vuxna söner.²⁶ Även i detta fall är kontrasten påfallande jämfört med husbondskap som baserade sig på privat ägande. Under hösttinget i Loimijoki 1764 tillkännagav Simon Andersson det tredje uppbudet för Brusila rusthåll i Vännilä, vilket tillfallit hans hustru i arv. Under samma ting slöt han ett avtal med sin svärmor ”angående rättigheten til förvaltningen af Brusila Skatte Rusthåll”, enligt vilket ”Enkan Anna Matsdotter ännu får förestå Brusila Rusthåll, och all inkomst därwid upbära och disponera i Fyra Års tid”. Enligt avtalet ”ätog Anna Matsdotter sig Rusthållet så förvalta bruka och häfda, at det til ingen del blifwer förvärrat”.²⁷ Detta innebar att gårdens avkastning skulle tillfalla Anna Matsdotter, även om gårdsägaren också bodde och arbetade där.

-
25. Jutikkala, *Suomen talonpojan historia*, s. 57–58; Moring, ’Men, women and property’, s. 248; Jukka Partanen, *Isän tuvasta omaan tupaan. Väestö ja kotitaloudet Karjalankannaksen maaseudulla 1750–1870*, Bibliotheca Historica 86 (Helsinki 2004), s. 148–149, 156–165; Kalevi Piha, ’Johtajuus karjalaisessa suurperheessä’, Risto Laine (toim.), *Vanhallinna I* (Lieto 1965), s. 19–23; Anna Rauhala, ’Suurperheet ja asuminen’, Sirkka-Liisa Ranta (toim.), *Sydän Karjalassa. Arjen ja perheen historiaa* (Helsinki 2017), s. 197–199; Sirén, *Suuresta suvusta pieneen perheeseen*, s. 79; Waris, *Yksissä leivissä*, s. 51; Voionmaa, *Suomen karjalaisen heimon historia*, s. 420–428; Elina Waris, ’Suurperhe – työorganisaatio ja perheiden liitto’, Viljo Rasila, Eino Jutikkala & Anneli Mäkelä-Alitalo (toim.), *Suomen maatalouden historia, osa 1. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 914:1 (Helsinki 2003), s. 497.
26. Voionmaa, *Suomen karjalaisen heimon historia*, s. 382; Waris, *Yksissä leivissä*, s. 51–52.
27. Hösttinget i Övre Satakunda härad 12.11.1764, KO a:88, f. 822–822v, RA, Helsingfors.

Ett av husbondskapets variabler är dess varaktighet. Det finns flera kulturellt avvikande praktiker gällande egendomsöverföring, och de kan grovt delas in i två traditioner: egendomsöverföring som görs innan personen i fråga avlidit och egendomsöverföring som görs efter att personen avlidit. Båda traditionerna är representerade i Finland, och runt om i Europa påträffas variationer av båda praktikerna under tidig-modern tid.²⁸ I Finland förändrades dessa praktiker under 1700- och 1800-talet, och under den undersökta tidsperiodens början kan praktikerna förenklat beskrivas som så att det i västra Finland var möjligt att göra egendomsöverföringar innan en person avlidit, medan man i östra Finland i huvudsak överförde ägande- och åborätt efter dödsfall. Med tiden blev det dock allt vanligare att göra egendomsöverföringar innan dödsfall, först i västra Finland och senare i östra Finland. Under slutet av 1800-talet blev egendomsöverföringar innan dödsfall möjliga även i östra Finland.²⁹ Även om egendomsöverföringar innan dödsfall blev möjliga, förblev makans eller makens död en vanlig tidpunkt för generationsskifte.³⁰

Husbondskapets överlåtande var knutet till sytningssystemet och antog varierande former i de olika regionerna. I västra Finland var sytning direkt kopplat till överföringen av husbondskapet och skattememmanets äganderätt, något som även den svenska lagen erkände. Den nya husbonden åtog sig att försörja den gamla husbonden och/eller bondhustrun under återstoden av dennes eller deras liv. Förpliktelsen var kopplad till gården snarare än till individen, och befästes genom

-
28. Anne-Lise Head-König, 'Inheritance regulations and inheritance practices, marriage and household in rural societies. Comparative perspectives in a changing Europe', Anne-Lise Head-König (ed. in collaboration with Péter Pozsgai), *Inheritance Practices, Marriage Strategies and Household Formation in European Rural Societies*, Rural History in Europe 7 (Turnhout 2012), s. 17–48.
29. Veikko Laakso, *Suur-Loimaan historia II* (Alastaro, Loimaan kaupunki, Loimaan kunta & Mellilä 1994), s. 62; Moring, 'Land, inheritance and the Finnish stem family', s. 191; Magnus Perlestam, *Den rotfaste bonden – myt eller verklighet? Brukaransvar i Ramkvilla socken 1620–1820* (Lund 1998), s. 163, 217; Piilahti, *Aineellista ja aineetonta turvaa*, s. 129; Matti Polla, 'The family systems among eastern Karelians and ethnic Russians in the 19th century', Tapio Hämynen, Jukka Partanen & Yuri Shikalov (eds.), *Family Life on the Northwestern Margins of Imperial Russia*, Studia Carelica Humanistica 19 (Joensuu 2004), s. 205.
30. Dribe & Lundh, 'Gender aspects and inheritance strategies', s. 302; Christer Lundh & Mats Olsson, 'The institution of retirement on Scanian estates in the nineteenth century', *Continuity and Change* 17 (2002:3), s. 387.

inteckning vid tinget. Sytningsrätt innebar med andra ord rätt till uppehälle vid en specifik gård.³¹ I östra Finland var sytning knutet till individen, vilket beroende på hushållets struktur kunde innebära att försörjaren var ens barn, släkting eller bolagsman. Sytningsavtalet påverkade inte heller nödvändigtvis husbondskapet, och sytningshjonet kunde kvarstå som husbonde resten av sitt liv.³² Variationerna i sytningssystemet berodde inte på avvikande uppfattningar om ålderdom, eftersom man i stort sett hade samma syn på människans åldrande i västra och östra Finland.³³

Flera av skiljaktigheterna mellan husbondskapen grundade sig på hur man uppfattade hushållsmedlemmarnas förhållande till gården. Om gården eller dess administration var hushållets kollektiva angelägenhet sågs husbonden som hushållets överhuvud. Ifall gårdens ägande eller administration uppfattades som individens rättighet, grundade sig husbondens auktoritet däremot på själva gården.³⁴ Denna skillnad synliggörs på ett konkret sätt i och med att husbönder i västra Finland förväntades vara arbetsföra, vilket inte var nödvändigt i den östfinländska kulturen.³⁵ Det västliga husbondskapet definierades, i likhet med Börje Hanssens beskrivning av den mittersta fasen i den temporala utvecklingen av skånska bönders husbondskap, av rollen som ekonomisk centralfigur. Husbondens ekonomiska roll förstärktes möjligtvis av böndernas stärkta juridiska och ekonomiska ställning i riket under 1700-talet.³⁶

-
31. Hugo Högnäs, *Sytning och arvlösen i den folkliga sedvänjan uti Pedersöre- och Nykarleby-bygden 1810–1914*, Arkiv för Svenska Österbotten band III (Vasa 1938), s. 1–4; Lundh & Olsson, 'The institution of retirement', s. 375–379; Moring, 'Widowhood options and strategies', s. 92–94.
  32. Partanen, *Isän tuvasta*, s. 154–155; Rauhala, 'Suurperheet ja asuminen', s. 200; Voionmaa, *Suomen karjalaisen heimon historia*, s. 373–376; Waris, *Yksissä leivissä*, s. 124.
  33. Kustaa H. J. Vilkkunen, *Katse menneisyyden ihmiseen. Valta ja aineettomat elinolut 1500–1850* (Helsinki 2010), s. 45–47.
  34. På motsvarande sätt kan man jämföra gårdens fortlevnad med familjens fortlevnad vid definition av arbetsgemenskap, se Sirén, *Suuresta suvusta*, s. 62.
  35. Rähä et al., 'Från generation till generation?', Sirén, *Suuresta suvusta*, s. 79.
  36. Lars Herlitz, *Jordegendom och ränta. Omfördelningen av jordbrukets merprodukt i Skaraborgs län under frihetstiden*, Meddelanden från Ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs universitet (Göteborg 1974); Jutikkala, *Suomen talonpojan historia*, s. 293–295; Mats Morell, *Agrar revolution. Jordbruksproduktionen i Uppsala och Västmanlands län 1750–1920*, Uppsala Studies in Economic History 121 (Uppsala 2022), s. 320–322.

Till husbondens uppgifter hörde arbeten som innehöll symbolvärde och krävde erfarenhet, såsom såning. Husbonden på fotot sår i Kronoborg på 1930-talet. Fotograf Pekka Kyytinen. Museiverkets etnografiska bildsamling.

Av det tidigare nämnda fallet gällande Äyhö gård i Korkeakoski framgår det att husbondskapet även antecknades i mantalslängderna. Det är relativt enkelt, dock arbetsekonomiskt mödosamt, att så som vi i denna undersökning gjort, spåra husbondskap som finns nedtecknat i mantalslängderna. Vi är medvetna om att denna metod inte är oproblematiske, eftersom det av mantalslängderna inte framgår vem som representerade gården i bysamhället, vem som ledde arbetet på gården eller vem som erhöLL gårdens avkastning och beslöt om hur den skulle användas. Exempelvis visar Uuppo rusthåll i Vännilä by i Loimijoki att man inom familjerna gjorde vissa arrangemang som aldrig kom att registreras som byte av husbondskap i mantalslängderna. I ett överlåtelsebrev daterat den 4 oktober 1841, som Ester Sofia Henricsdotter lät utfärda efter att ha blivit änka, berättar hon att hon erhållit rätten att förvalta ett rusthåll av sin mor och styvfar den 14 december 1833 och vidare att: ”lemnar jag nu ifrån denna dag förvaltningen af detta

halfva Upoi Skatte Rusthåll, Till min äldsta broder Henric Henricsson”. Trots att rusthålllets förvaltning genomgick flera byten och efter förhandlingar 1841–1843 kom helt och hållet i Henric Henricssons ägo, var styvfadern Abraham Abrahamsson i mantalslängderna antecknad som husbonde i rusthålllet ända fram till 1845.³⁷

Husbondeskapets karaktäristiska uppdelning i östliga och västliga traditioner kan ge upphov till karikatyrer, även om skillnaderna till syvende och sist är små. Till exempel var patriarkala traditioner närvarande i alla samhällen, även om de var mer framträdande i östra Finland. Anna Jacobsdotter Hurri lät den 25 februari 1791 uppsätta följande dokument:

Sedan jag något öfver fem år efter min afledne man Johan Johanssons död, ensidigt haft förvaltningen öfver Hurri skatte hemman i Korkiakoski by af Hvittis sokn, hvilket är mitt enskildte fädernes arfvejord, har jag nu af mogit betäckande med sundt förnuft, härigenom updragit förvaltningen af nämnde hurri hemman till min yngre son Johan Johansson, at under min tilsyn nyttja och bruka.³⁸

Anna Jacobsdotter blev aldrig antecknad som husbonde i mantalslängderna, men flera rättsfall, bland annat sådana där hennes son framförde krav på sin mor, antyder att Anna var den som i själva verket administrerade gården såväl innan som efter att ovannämnda dokument nedtecknats.³⁹ Även om Anna Jacobsdotters agerande i detta sammanhang kan förklaras med hennes position som gårdens ägare, påminner det mycket om den östliga traditionen där husbondens auktoritetsställning var frånskild från rollen som arbetsledare på gården. I sådana fall förblir den enda urskiljbara skillnaden mellan regionerna huruvida man i mantalslängderna antecknade gårdens auktoritetsfigur eller brukare som husbonde.

Enligt Börje Hanssens ovan introducerade utvecklingslinje förändrades husbondeskapet i Skåne från ett ledarskap i hushållet till en ekonomisk centralfigur. Enligt Hanssen var husbondeskapets förändring en kronologisk process, men inom ramen för denna undersökning kan de olika husbondetyperna finnas på olika orter. Vi menar

37. Vintertinget i Övre Satakunda nedredels härad 9.2.1844, KO b:9, s. 37–41, RA, Helsingfors; T:25–T:43, Åbo och Björneborgs läns mantalslängder, RA, Helsingfors.

38. Vintertinget i Övre Satakunda nedredels härad 2.3.1791, KO a:6, f. 291, RA, Helsingfors.

39. T.ex. Hösttinget i Övre Satakunda nedredels härad 4.10.1794 & 7.10.1794, KO a:9, f. 1128–1132, 1196v–1201v, RA, Helsingfors.

att administration av hushåll återspeglar husbondeskap i Viborgska Karelen medan ekonomisk administration återspeglar husbondeskap i sydvästra Finland och Österbotten. I följande avsnitt granskar vi hur husbondeskap samspelade med änklingskap i de undersökta regionerna.

Husbönder utan maka

För en änka eller änking var alternativet att driva gården ensam inte något som krävde ett särskilt beslut. En sorgetid som varade sex månader för män och tolv för kvinnor föregick ett eventuellt nytt äktenskap, och gav änkan eller änkingen betänketid. Därefter kunde beslutet att fortsätta förvalta gården ensam med hjälp av barn eller tjänstefolk bli en långsiktig strategi.⁴⁰ Forskare har sällan ansett det vara nödvändigt att begrunda huruvida änkingarna beslöt sig för att fortsätta förvalta gården ensamma. En undersökning rörande 1800-talets Westfalen i Tyskland visar att gårdar förvaltade av änkingar var betydligt ovanligare än gårdar förvaltade av änkor. Av samma undersökning framgår det att änkor ofta behöll ansvaret över sina gårdar tills alla barn blivit vuxna, medan änkingar tenderade att överlåta gården till äldsta sonen så fort de ansåg honom vara mogen nog att agera som husbonde.⁴¹

Att fortsätta som husbonde utan maka var en praktik som tydligt delar de undersökta regionerna. För husbönder i Viborgska Karelen var detta alternativ det överlägset vanligaste, medan det snarare förefaller ha varit ett undantag i sydvästra Finland och Österbotten. Andelen husbönder som fortsatte förvalta sina gårdar ensamma som änkingar var 79 procent i Viborgska Karelen (22/28), 15 procent i sydvästra Finland (8/52) och endast 10 procent (5/48) i Lappo i Österbotten. En av änkingarna i Lappo dog endast två år efter sin hustru, varför hans husbondeskap som änking blev kortvarigt. De stora skillnaderna mellan Viborgska Karelen och västra Finland pekar på en varierande syn på ensamstående husbondeskap i de två områdena.

I Haapakoski by i Österbotten varade liknande ensamstående husbondeskap för änkingar som längst i nio år, medan det i samma by fanns flera änkor vars husbondeskap varade i över tio år och som längst upp till trettio år. Samma fenomen kan påträffas i handlingar

40. Dribe et al., 'Widowhood strategies', s. 210.

41. Fertig et al., 'Inheritance, succession, and familial transfer', s. 319–320.

rörande sydvästra Finland, där husbondskapet för änkringar varade som längst i elva år. Änkringars och änkers husbondskap var ofta kort i västra Finland, men längden på änkers husbondskap tenderade att variera mer än änkringars.⁴² I Karelen förvaltade husbönderna sina gårdar utan makor som längst i över tjugo år. Varaktigheten i Karelen förklaras av det livslånga husbondskapet, eftersom änkringar fortsatte förvalta gårdarna utan hustrur, även om det funnits flera manliga gifta söner på gården. Simon Simonsson från Onkamaa by, som blev änkring i 75 års ålder, är ett exempel på de gamla änkringarna som fortsatte som husbonde till sin död. Erick Mattsson från samma by blev änkring i 70 års ålder, och fortsatte förvalta sin gård i sjutton år innan han avled.⁴³ Husbondeänkringar i motsvarande ålder var mycket ovanliga i västra Finland. Den äldsta husbonden i sydvästra Finland som fortsatte förvalta sin gård utan maka var 62 år då han blev änkring medan motsvarande ålder i Österbotten var 64. I källmaterialet rörande sydvästra Finland finns en husbonde och i Österbottens handlingar finns två husbönder som förmodligen fortsatte förvalta sina gårdar utan maka livet ut. För de övriga änkringarna blev det en tillfällig fas innan de överlät husbondskapet vidare.

Ett iögonfallande fenomen som påträffas i det karelska källmaterialet är möjligheten att bli husbonde som änkring. I det undersökta materialet finns två änkringar som blivit husbönder utan att de någonsin gifte om sig. Dessa husbönder hade med andra ord aldrig någon maka under sin tid som husbonde. Änkringarna Jakob Tomasson och Anders Jonasson från Onkamaa erhöll husbondskap för sina hemgårdar som 40 respektive 62 år gamla. I Anders Jonassons hushåll fanns flera vuxna kvinnor, medan den enda vuxna kvinnan i Jakob Tomassons hushåll vid inledandet av husbondskapet var hans 68-åriga mor.⁴⁴ Med tanke på att fördelningen av arbetsuppgifter var könad och ojämn skulle en ny hustru ha balanserat situationen, men husbonden fortsatte sitt liv som änkring. I de undersökta byarna i sydvästra Finland fanns det tre husbönder som blivit änkringar innan de hunnit bli husbönder, men de hade alla gift om sig innan husbondskapet, och beaktas därför inte i undersökningen.

---

42. Rähä et al., 'Från generation till generation?'

43. Tilaperimystietokanta (Veckelax: Onkamaa).

44. Tilaperimystietokanta (Veckelax: Onkamaa).

I västra Finland var arbetsförmågan viktig för husbonden. På fotot ses Kovala gårds husbonde gräpta en åker i Kiminge 1913. Fotograf Samuli Paulaharju. Museiverkets etnografiska bildsamling.

I källmaterialet påträffas få västfinländska husbönder som skulle ha fortsatt i den positionen utan maka. Många av dem överlät sitt husbondeskap när tillfälle gavs, precis som sina motparter i 1800-talets Westfalen. I Haapakoski by i Lappo överlät en 52-årig änkling husbondeskapet till sin 19-åriga son och en annan 56-årig änkling till sin 22-åriga svärson.⁴⁵ Joel Joelsson, som var husbonde vid Uusitalo gård i Isoperä i Loimijoki, blev änkling vid 35 års ålder. Han hade då tre barn, varav det äldsta var en dotter på 8 år. Vid 19 års ålder gifte sig dottern med en 29-årig man, som omedelbart tog över husbondeskapet på gården, vilket innebar att Joel Joelsson drog sig ur husbondeskapet 46 år gammal.⁴⁶

För två husbönder från Loimijoki förefaller åren som ensamstående husbonde ha varit en tid för framtidsplaner. Båda männen hade inledningsvis gift sig med änkor som innehade gårdar, varefter gårdarna kommit i männens ägo genom uppköp och arv. Båda sålde sina gårdar

---

45. Tilaperimystietokanta (Lappo: Haapakoski).

46. Tilaperimystietokanta (Loimijoki: Isoperä).

och flyttade ut därefter. Matts Michelsson från Kauka-Soina gård i Isoperä blev änklings endast 34 år gammal, och hans enda son dog strax efter modern. Michelsson blev ensam kvar på gården, till vilken han endast hade haft en kortvarig koppling via äktenskapet. Fyra år senare sålde han gården, gifte om sig i grannsocknen och flyttade in som husbonde hos nya hustrun.⁴⁷

Den övervägande majoriteten av fall där änklings blivit kvar ensamma som husbönder infaller på 1800-talet i samtliga regioner. I Österbotten gäller detta alla och i sydvästra Finland är andelen sex av åtta fall. I det karelska källmaterialet finns endast ett sådant fall av totalt 22 under 1700-talet, men på grund av att materialet är så fragmentariskt kan ingen reservationslös generalisering göras. Att fallen av ensamstående husbönder starkt koncentreras till 1800-talet ger anledning till vidare forskning, eftersom det kunde tyda på någon form av förändring i makors betydelse för husbönder under den granskade tidsperioden.

Omgifta husbönder

Det var naturligt att gifta om sig efter att maken eller maken avlidit – såtillvida lokala seder tillät det. Omgifte återställde hushållets arbetskraft och arbetsfördelning till tidigare läge och försäkrade änklings eller ankans sociala position i förhållande till det lokala samhället.⁴⁸ Undersökningar på olika håll i Nordeuropa rörande kulturella och ekonomiska förhållanden tyder på att män gifte om sig oftare än kvinnor. I det finländska källmaterialet från senare hälften av 1800-talet är änklings andel av gifta män 16,7 procent och ankornas andel av gifta kvinnor 9,9 procent.⁴⁹ Männens förhållandevis högre omgiftesgrad har förklarats av männens oföränderliga respektive kvinnornas föränderliga status, av olika möjligheter att hitta en nya partner, av männens större andel av egendomen, av den könade arbetsfördel-

47. Höttinget i Övre Satakunda nedredels härad 21.9.1830, KO b:2, s. 810–813, RA, Helsingfors; Tilaperimystietokanta (Loimijoki: Isoperä, Vännilä).

48. Dribe et al., 'Widowhood strategies', s. 210–211.

49. Lundh, 'Remarriage, gender and social class', s. 388; Kersti Lust, 'A not so undesirable status? Widowhood options and widows' living conditions in post-emancipation rural Estonia', *The History of the Family* 26 (2020:1), s. 90–91; Moring & Wall, *Widows in European Economy*, s. 197; Matti Polla, 'The family systems', s. 204; Rosenbaum-Feldbrügge, 'Gender differences in response to family crises', s. 689.

ningen och av änkor och änklingars barns olika förhållningssätt till föräldrarnas omgifte.⁵⁰ Besuttna bönder gifte i genomsnitt om sig mer sällan än änklingar, vilket antas ha berott på deras bättre möjligheter att påverka arbetskraftens könsfördelning med hjälp av tjänstefolk.⁵¹ Huruvida änkingen gifte om sig berodde på såväl egen vilja som på de möjligheter som stod till buds. Utgångsläget för besuttna änklingar var att de var eftertraktade äktenskapspartners, och de kunde i regel gifta om sig om de ville.

En jämförelse mellan de undersökta områdena uppvisar en tydlig skillnad i husböndernas omgiftegrad. I Viborgska Karelen, där det var vanligt att fortsätta som husbonde utan hustru, gifte 21 procent (6/28) om sig och fortsatte husbondeskapet med ny hustru. Fyra av sex fall inträffade under 1700-talet. I de undersökta västfinländska socknarna var det vanligaste beslutet för husbondeänklingarna att gifta om sig och fortsätta som husbonde. I sydvästra Finland gifte 65 procent (34/52) av de undersökta husbönderna om sig och i Österbotten var andelen 75 procent (36/48). Den områdesmässiga variationen gällde även för änkor. Omgifte var vanligt bland husmorsänkor i sydvästra Finland och Österbotten, medan det var ovanligt i Viborgska Karelen.⁵²

Regionala skillnader i omgifte kan förklaras – förutom genom skillnader i rollen av husbondeskap – även genom skillnader i rollen av husmoderskap. I östra Finland var husmodern inte alltid hustru till husbonden. Husmoderskapet tillhörde oftast hustrun som tillhört hushället längst. Till exempel i sådana fall där sonen övertog husbondeskapet efter sin avlidne far kunde modern fortsätta som husmoder i stället för sonens hustru. Dessutom var det möjligt att husmoderskapet delades i ansvarsområden.⁵³ Eftersom äktenskapet inte stod som grund för husmoderskapet minskade husbondens omgifte i betydelse.

Åldern spelade en stor roll för ankans eller änkingens omgifte. Unga änkor och änklingar gifte om sig i större grad än äldre. Delvis berodde detta på att äktenskapet var starkt förknippat med vuxenhet, varvid en person som blivit änka eller änking utan barn riskerade att

---

50. Fertig et al., 'Inheritance, succession, and familial transfer', s. 321; Lundh, 'Remarriage, gender and social class', s. 400–402.

51. Johansen, 'Widowhood in Scandinavia', s. 186.

52. Riihää et al., 'Från generation till generation?'

53. Matleena Tornberg, 'The large family in Finnish historical demography', *Ethnologia Fennica* 18 (1990), s. 12.

jämställas med de ogifta släktingarna ifall hon eller han inte gifte om sig. I en studie som inriktat sig på Åbolands skärgård var kvinnorna som gifte om sig oftast under 40 år medan männen gifte om sig i alla åldrar.⁵⁴ Åldern kan å sin sida förklara skillnaden i omgifte bland husbönder och husmödrar mellan öst och väst. I det västfinländska sätningssystemet övertog man ansvaret för gården i ung ålder, vilket även innebar att man kunde bli änka eller änkling som ung bondhustru eller husbonde. Däremot var under tre procent av husbönderna i Vederlax i östra Finland under 30 år 1851.⁵⁵ Vi känner till åldern på två av de omgifta husbönderna i Viborgska Karelen. De var 48 respektive 49 år när de blev änklingar och är bland de yngsta i källmaterialet för det undersökta området. I sydvästra Finlands material är åldersfördelningen mellan 24 och 57 år, medan den i Österbotten är mellan 25 och 69 år. Den 69-åriga husbonden utgör dock ett klart undantag i materialet; den näst äldsta husbonden är 58 år.

Omgiftets relation till antal barn och deras ålder har studerats flitigt. Barnlöshet och minderåriga barn ökade sannolikheten för omgifte. Däremot minskade sannolikheten ifall barnen var myndiga.⁵⁶ Utifrån ett litet källunderlag är det dock svårt att särskilja barnens och ålderns inverkan på omgiftesgraden. I denna undersökning uppmärksammas inte barnens inverkan på omgifte på ett systematiskt sätt.

Forskare har konstaterat att omgiftesgraden minskade under 1700- och 1800-talen.⁵⁷ Under 1800-talet minskade vuxnas dödlighet, vilket innebar att antalet unga änkor och änklingar sjönk. Samtidigt minskade

---

54. Moring, 'Widowhood options and strategies', s. 89–91; Beatrice Moring, 'Together or apart. Sibling inequality, marriage and household strategies in pre-industrial Finland', Tapio Hämynen, Jukka Partanen & Yuri Shikalov (eds.), *Family Life on the North-western Margins of Imperial Russia*, *Studia Carelica Humanistica* 19 (Joensuu 2004), s. 147–173.

55. Moring, 'Land, inheritance and the Finnish stem family', s. 191.

56. Satomi Kurosu, Christer Lundh & Marco Braschi in collaboration with Cameron Campbell, Matteo Manfredini & George Alter, 'Remarriage, gender and rural households. A comparative analysis of widows and widowers in Europe and Asia', Christer Lundh & Satomi Kurosu (eds.), *Similarity in Difference. Marriage in Europe and Asia*, *Eurasian Population and Family History* (Cambridge 2014), s. 206; McQuillan, 'Family composition and remarriage', s. 547–567; Alice Velková, 'Women between a new marriage and an independent position. Rural widows in Bohemia in the first half of the nineteenth century', *The History of the Family* 15 (2010:3), s. 255–270.

57. Lust, 'A not so undesirable status?', s. 90–91; Moring & Wall, *Widows in European Economy*, s. 197–199.

barndödligheten, vilket medförde att tillgången till barnens arbetsinsats förbättrades. Dessa faktorer påverkade även änkers och änklings beteende. Under slutet av 1800-talet gifte änkor och änklingar om sig i betydligt mindre omfattning än under seklets början. Förändringen gällde dock främst obesuttna änkor och änklingar, och änkor i större grad än änklingar.⁵⁸

Änklingar observerade noggrant den lagstadgade sex månader långa sorgetiden i alla de undersökta regionerna.⁵⁹ Endast en husbonde i Vittis och en i Lappo bröt mot förordningen genom att gifta om sig innan sorgetidens utgång. Visserligen var det vanligt att man gifte om sig strax efter att sorgetiden upphört. I Österbotten ingick ungefär hälften av alla omgifna husbönder nytt äktenskap inom ett år efter hustruns bortgång, och i sydvästra Finland var motsvarande andel till och med 70 procent. I båda dessa områden gifte husbönderna om sig betydligt snabbare än sina gelikar i Houtskär i sydvästra Finlands skärgård. Där gifte endast 7,5 procent av änklingarna om sig inom ett år efter hustruns bortgång mellan 1738–1811, och i medeltal var tidsintervallet mellan äktenskapen två år.⁶⁰ Av källmaterialet för Viborgska Karelen framgår att intervallen mellan äktenskap var ett till fyra år, men noggrannare uppgifter finns inte att tillgå. Sydvästra Finlands material antyder att intervallen ökade under den granskade tidsperioden. Under 1700-talet slöts alla nya äktenskap inom ett år efter att den tidigare hustrun avlidit, men under 1800-talet dröjde äktenskapsplanerna, kanske på grund av grundligare överväganden eller i brist på lämplig partner, eftersom nästan hälften av nya äktenskap slöts över ett år efter att den tidigare hustrun avlidit.

Källmaterialet rörande sydvästra Finland ger de bästa förutsättningarna för att undersöka husböndernas omgifte. Omgiftet korrelerade klart med husbondskapets fortlevnad, vilket framgår tydligt när sydvästfinländska husbondeänklingar delas upp enligt huruvida det redan fanns en efterträdare i hushållet. Som potentiella efterträdare har vi uppmärksammat söner och döttrar (även styvbarn) som fyllt 18 år.

---

58. Johansen, 'Widowhood in Scandinavia', s. 174; Lundh, 'Remarriage, gender and social class', s. 389; Moring & Wall, *Widows in European Economy*, s. 206.

59. Jfr Jürgen Schlumbohm, 'Stepfamilies, inheritance, and living arrangements in a rural society of Germany', *The History of the Family* 27 (2022:3), s. 482.

60. Moring, 'Widowhood options and strategies', s. 90.

I 34 av de undersökta fallen fanns ingen potentiell efterträdare, och i 31 av dessa fall gifte husbonden om sig. I nitton fall fanns en potentiell efterträdare och i endast tre av dem fortsatte husbondskapet för husbonden med ny maka. Av dessa tre hade efterträdaren till Jonkka gårds husbonde i Punola by redan erhållit husbondskap annorstädes, varför den 53 åriga husbonden inte hade någon brådskande anledning att överlåta husbondskapet vidare till sin son.⁶¹ De två övriga husbönderna var betydligt yngre än den förenämnda husbonden och upplevde därför knappast något behov av att överlåta sitt husbondskap. Således är omgiften direkt kopplat till husbondskapets framtidsutsikter. Beatrice Moring har konstaterat att husbonden behövde en partner för att lyckas.⁶² Husbönderna i Vittis och Loimijoki förefaller även de ha dragit samma slutsats.

Omgifte behövde nödvändigtvis ändå inte vara kopplat till husbondskap. I källmaterialet rörande Österbotten finns fem husbönder vars omgifte och överlåtande av husbondskap, eller överlåtande och omgifte, inföll tidsmässigt mycket nära varandra. Även en stor del av de sydvästfinländska männen som överlätit sitt husbondskap gifte om sig under sin livstid. Denna grupp utgjorde sydvästra Finlands äldsta änklings som gifte om sig. Observationen implicerar att man förutom husböndernas ålder måste uppmärksamma bland annat hushållsstruktur när man förklarar skillnader mellan husbönders omgifte i Viborgska Karelen och i västra Finland. Västfinländska bönder kunde gifta sig i alla åldrar, även som sytingshjon.

Att överlåta husbondskapet

När barnen blev redo att överta ansvaret för gården var sytning ett sätt för husbonden att i samband med förlusten av makan eller maken överlåta ansvaret för gården utan att riskera sin utkomst. I Norden innebar sytningsavtal för änkor och änklings en stadig försäkran om uppehälle under äldre år, eftersom man kunde låta inteckna avtalet. Avtalet gällde då även ifall gården fick en ny ägare, till exempel i sådana fall där barnet miste gården på grund av skulder.⁶³ Husbondskapets

---

61. Tilaperimystietokanta (Vittis: Punola).

62. Moring, 'Widowhood options and strategies', s. 90.

63. Axel Charpentier, *Om sytning* (Helsingfors 1896); Lundh & Olsson, 'The institution of retirement', s. 378; Moring & Wall, *Widows in European Economy*, s. 120–121, 128–130.

överlåtande har sällan studerats som en strategi för änklingarnas del, men i en tysk undersökning konstaterades att änklingar tenderade att överlåta husbondskapet till nästa generation så fort efterträdaren var tillräckligt gammal.⁶⁴ I en undersökning som berör Skåne överlät 34 procent av männen sitt husbondskap efter att de blivit änklingar, medan motsvarande siffra för kvinnor var 52 procent.⁶⁵

Av de undersökta områdena förefaller husbondskapets överlåtande ha varit ett alternativ i västra Finland. I materialet för Viborgska Karelen påträffas inte en enda husbonde som med säkerhet kan sägas ha överlåtit sitt husbondskap efter att ha blivit änkling. Att överlåta husbondskapet har i litteratur som berör karelskt husbondskap dock setts som ett möjligt, om än sällan förekommande, förfarande.⁶⁶ För husbönder i västra Finland var överlåtande av husbondskapet i samband med änklingsstatus det näst vanligaste alternativet, endast aningen populärare än att fortsätta som ensamstående husbonde. Av änklingarna i sydvästra Finland överlät 19 procent (10/52) husbondskapet inom två år efter hustruns död. Dessa fall inträffade främst under 1700-talet. I Österbotten var motsvarande siffra 15 procent (7/48), dock är det möjligt att en av de österbottniska änklingarna avträtt husbondskapet redan innan hustruns död.

Med hjälp av undersökningar som gjorts om sytningsavtal under 1800-talet och början av 1900-talet kan man kartlägga gårdsöverlåtelser då antingen den ena eller båda föräldrarna levte. Undersökningarna riktar sig på Österbottens kustområde (Pedersöre och Nykarleby), Norra Satakunda (Birkala och Ruovesi) och Egentliga Finland (Halikko). I de undersökta områdena synliggörs traditionen att överlåta gården till följande generation medan båda föräldrarna fortfarande levde genom att andelen sytningsavtal för två personer låg mellan 56 och 71 procent. Sytningsavtal för änklingar utgjorde 13–18 procent av alla avtal.⁶⁷

---

64. Fertig et al., 'Inheritance, succession, and familial transfer', s. 319.

65. Dribe & Lundh, 'Gender aspects and land transmission', s. 301.

66. Rauhala, 'Suurperheet ja asuminen', s. 197; Voionmaa, *Suomen karjalaisen heimon historia*, s. 421.

67. Högnäs, *Sytning och arvlösen*, s. 187; K. Kivialho, *Maatalouskiinteistöjen omistajanvaihdokset ja hinnanmuodostus Halikon tuomiokunnassa 1851–1910*, *Taloustieteellisiä tutkimuksia XXXV* (Helsinki 1927), s. 93; Onni Koskikallio, *Maatalouskiinteistöjen eläkerasituksesta Pirkkalan ja Ruoveden tuomiokunnissa 1800–1913* (Helsinki 1927), s. 40, 226.

Trots att största delen av sytningsavtalen uppgjordes medan båda föräldrar var vid liv, hade makens eller makans död stor betydelse för avtalen.⁶⁸

Efter att ha blivit änkling överlät husbonden Thomas Mattsson från Äyhö gård i Korkeakoski by gården och husbondskapet åt sin son, Jacob Thomasson, i Vittis i november 1766:

Sedan den nåderika guden behagat genom den timmeliga döden hädankalla min i lifs tiden kära hustru Maria Erichs dotter och de flera in- och utwärtas siuckdomar nu mera min krops styrcka märckeligen förswagat och utmattadt, så är jag i anseende til alt detta föränlåten at härmedelst afstå wärdskapet och besittning rättigheten af mitt Skatteköpte Äyhö hemman i Kärkiakåski By här i Hwittis Sochn [...].⁶⁹

Thomas Mattsson motiverade sitt beslut med hustruns död och med sitt försvagade fysiska tillstånd. Handlingarna offentliggjordes vanligtvis genom att de befästes i rätten, eller senast i konfliktsituationer, då de uppvisades för att bekräfta egna ståndpunkter. Motiveringarna kan därför anses spegla giltiga orsaker för överlåtanden till nästa generation ur lokalsamhällets perspektiv.

De som överlät sitt husbondskap hörde till den äldsta gruppen bland de sydvästfinländska änklingsarna. Den yngsta av dem var 43 år och den äldsta 76 år. I samtliga fall fanns vuxna barn i familjen, antingen änklings egna barn eller styvbarn. I materialet som rör Österbotten varierade åldern bland dem som överlät husbondskapet mellan 30 och 69 år. Ett av dessa fall var kopplat till husbondens skuldsatthet. Att överlåta husbondskapet bör därför inte ses som ett alternativ för alla husbondeänklings, eftersom det inte alltid var en möjlighet ifall utgångspunkten var att husbondskapet överläts till förmån för följande generation. Betydelsen av detta alternativ understryks av mängden änklings som valde att överlåta husbondskapet ifall de hade barn som kunde överta gården. Detta kan observeras i källmaterialet från sydvästra Finland. Som en potentiell efterträdare räknas en son eller dotter (även styvbarn) som fyllt 18 år. Det fanns 19 husbondeänklings i det sydvästfinländska undersökningsområdet som hade en efterträdare. Av dem överlät tio sitt husbondskap inom två år efter att de blivit änklings, och ifall tidsramen förlängs med ett år blir andelen

68. Lundh & Olsson, 'The institution of retirement', s. 386–387.

69. Vintertinget i Övre Satakunda härad 10.2.1778, KO a:115, f. 115v, RA, Helsingfors.

två tredjedelar. Överlåtande av husbondeskap kan ses som ett mycket vanligt förekommande alternativ för husbondeänklingar som hade möjligheten att överlåta husbondskapet till nästa generation.

Alla husbönder i sydvästra Finland som överlätit sitt husbondeskap inom två år efter att de blivit änklingar gjorde det till förmån för en efterträdare. Praktiken var vanlig även i Österbotten, dock sålde en av änklingarna gården till sin sväger och en annan till en utomstående köpare. Så gott som alla änklingar som överlät sitt husbondeskap fortsatte bo på gården som sytingshjon. En husbonde från Lappo flyttade till kyrkobyn i Lappo som torpare, och en husbonde från Loimijoki stycskade åt sig ett hemman av gården.

År 1766 lät Johan Mattsson, som var husbonde på Leski gård i Korkeakoski, utfärda följande dokument som befäste gårdens framtid genom att hans namne och styvson, Johan Mattsson, skulle arva gården:

[T]y har iag för min del, härigenom emot nedannämnde wilckor welat bemälte min stufuson om sagde hemmans framdeles ägo och besittning trygga och försäkra, at sedan jag antingen för ålder och anstötande siukdom, eller eljest af fri wilja afstår till Johan Mattsson Leski hemmans Disposition.⁷⁰

Som tidpunkt för gårdsöverlåtelsen anges den gamla husbondens hustrus, alltså den nya husbondens moders arvskifte 1769.⁷¹ Det ansågs därmed lämpligt att överlåta ansvaret för gården i samband med att man blev änkling, eftersom nya arrangemang redan hade förberetts.

På Mattila gård i Vännilä hade man överfört äganderätten till sonen Israel Jacobsson då båda föräldrar fortfarande levde, men gården förvaltades fortsättningsvis av föräldrarna: ”Den sytning vi förbehålla oss årligen, vilje vi framdeles bestämma, sedan vi finne för godt att upplåta till honom förvaltningen häremot.”⁷² När modern två år senare dog, i början av 1836, uppstod en lämplig tidpunkt att överlåta också förvaltningen till sonen.

I Skåne i södra Sverige överfördes gården oftare till dottern och svärsonen när modern dog än i andra typer av generationsskiften. Fenomenet har förklarats med att det för hushållet var viktigt att bond-

70. Vintertinget i Övre Satakunda härad 16.2.1767, KO a:93, f. 254v, RA, Helsingfors.

71. Vintertinget i Övre Satakunda härad 29.3.1770, KO b:3, s. 1019–1022, RA, Helsingfors.

72. Hösttinget i Övre Satakunda nedredels härad 23.9.1834, KO b:4, s. 205, RA, Helsingfors.

hustrun ersattes.⁷³ Detta fenomen påträffas emellertid inte i det sydvästfinländska källmaterialet. I Österbotten fanns tre fall där man överlät husbondskapet till en svärson, men samplet är för litet för att tillåta slutsatser.

Husbondskapet och änklingsarnas strategier

Utgångspunkten för vår undersökning har varit att diskutera husbondskapets olika betydelser i tre regioner i 1700- och 1800-talets Finland, samt att synliggöra konsekvenserna av dessa betydelser för änklingsarnas liv. Vi har studerat husbönders änklingskap i Viborgska Karelen, Österbotten och sydvästra Finland utifrån tre olika grupper – de som fortsatte som husbonde utan maka, de som fortsatte som husbonde med ny maka och de som överlät sitt husbondskap.

Tolkningen att det äkta paret utgjorde grunden för ett hushåll, vilket betonats i nordeuropeisk forskning, förefaller överensstämma med hur de västfinländska husbönderna vi studerat agerade efter att de blivit änklings. För dessa änklings var det primära valet omgifte, varigenom de fick en ny hustru att dela arbetsbördan på gården med. Däremot gifte husbondeänklingsarna i Viborgska Karelen om sig mycket sällan. Något förenklat kan vi konkludera att husbönder i den västfinländska kulturen behövde en ny maka för att kunna fortsätta som husbonde, medan detta inte var nödvändigt i öst. Orsakerna till denna skillnad finns såväl i de olika betydelser husbondskapet och husmoderskapet hade i regionerna som i varierande familjestrukturer. Aspekterna var emellertid sammanflätade.

En intressant fråga beträffande gårdarnas husbondskap och generationsskiftet är huruvida makans död kan leda till byte av husbondskapet. Även i detta fall kan vi peka på en tydlig skillnad mellan öst och väst. Det var för den västfinländska husbonden ett reellt och accepterat alternativ att vid änklingskap överlåta husbondskapet, i synnerhet om det redan fanns en efterträdare som kunde ta över ansvaret. I flera av de undersökta fallen var efterträdarna rätt unga då husbondeänklingsarna överlät ansvaret för gården, men vidare forskning behövs för att utreda ifall de ensamstående husbondeänklingsarna själva påskyndade generationsskiftet. I materialet för denna undersökning påträffades inga husbönder i de östliga delarna som överlät sitt

---

73. Dribe & Lundh, 'Gender aspects of inheritance strategies', s. 303.

husbondeskap. Det är således den framtida forskningens uppgift att undersöka vilka omständigheter eventuellt kunde leda till att bönder överlät husbondeskapet i östra Finland.

För det västfinländska husbondeskapet innebar änklingskapet en brytpunkt som förändrade hushållets verksamhet och som krävde åtgärder av husbonden med tanke på hushållets framtid. Fenomenet är uttryckligen kopplat till en västlig kultur, eftersom variationer i näringar, gårdsstorlekar och arvskifte inte avspeglade skillnader i beteende hos änklingsarna i sydvästra Finland och Österbotten. I Viborgska Karelen påverkades däremot inte hushållet eller gårdens styre av husbondens änklingskap. Förlusten av makan rubbade inte husbondeskapet, som ansågs vara en livslång position. Avsaknaden av maka utgjorde inte ett hinder för husbonden att fylla sin funktion, eftersom husbonden, till skillnad från i väst, var en auktoritet snarare än en arbetsledare på gården. Argument för kvinnors möjlighet att styra hushåll och hänvisningar till den frekventare förekomsten av kvinnligt husbondeskap i östra Finland än i västra Finland baserar sig på uppfattningen av den östliga kulturen, där auktoriteten var avskild från arbetsledningen.⁷⁴ Vår undersökning understryker effekten denna skillnad utgjorde även för män. För många av de karelska änklingsarna som vi undersökt började karriären som husbonde i en ålder då husbondeskapet för de västliga kollegerna avslutades.

Vissa frågor förblir obesvarade. Det förekommer flera exempel som tyder på att strategierna för husbondeänklingar förändrades under 1700- och 1800-talen. En generell minskning i antalet omgiften under 1800-talet har observerats i tidigare forskning rörande änkor och änklingar. Detta överensstämmer med vår tolkning att det blev vanligare att fortsätta som husbonde utan make eller maka i västra Finland under 1800-talet. Det kan även vara frågan om samma fenomen i sydvästra Finland, där intervallet mellan äktenskap ökade hos änklingsarna. När man därtill beaktar att de fall då änklingsarna överlät husbondeskapet i sydvästra Finland koncentreras till 1700-talet, tyder samtliga faktorer på att makans betydelse för husbonden var större under 1700-talet än under 1800-talet. Denna observation förblir ett frö för framtida forskning.

---

74. Moring, 'Men, women and property', s. 248.

Vi har i denna uppsats påvisat att forskning om änkringar, vilket ägnats endast lite uppmärksamhet i tidigare forskning, erbjuder nya perspektiv på tidigmodernt husbondekap och agrarhistoria. Skillnaderna i änkringarnas strategier som vi observerat, pekar på husbondekapets kulturella bundenhet, vilket även i sig erbjuder möjligheter för vidare forskning.

Översättning från finska av Robin Engblom